

ISSN:1306-3111

e-Journal of New World Sciences Academy
2010, Volume: 5, Number: 4, Article Number: 4C0060

HUMANITIES

Received: August 2009
Accepted: October 2010
Series : 4C
ISSN : 1308-7320
© 2010 www.newwsa.com

Hülya Öztekin
Ahmet Öztekin
Erciyes University
hoztekin@erciyes.edu.tr
Kayseri-Turkey

**MODERNLEŞME-MAHREMİYET İLİŞKİSİ VE SİBER MEKÂNDAN MAHREMİYETİN
ALENİYETE DÖNÜŞMESİ**

ÖZET

Modern toplumlarda bireyin temel hak ve özgürlüklerinden biri de özel hayatın gizliliği ve dokunulmazlığıdır. Her birey, özel hayatını gizli tutma ve kendisine ilişkin kişisel bilgilerin korunmasını isteme hakkına sahiptir. Ancak modernleşme sürecinde ortaya çıkan ve değer kazanan bu hak, yine modernleşmenin bir sonucu olarak çeşitli biçimlerde ihlal edilmeye ve anlamını yitirmeye başlamıştır. Bu çalışma, modernleşme sürecinde mahremiyetin nasıl bir dönüşüme uğradığını, mahremiyetin modern devlet, kapitalist örgütler ve bizzat bireyin kendisi tarafından bilişim teknolojileri kanalıyla nasıl tehdit edildiğini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Bu amaçla modernleşme ve mahremiyet kavramları, modernleşme sürecinde mahremiyet kavramının yaşadığı dönüşüm ele alınmış, son olarak modern hayatta mahremiyete yönelik tehditlerin neler olduğu incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, Mahremiyet, Bilişim Teknolojileri, Gözetim, Kendini İfşa

**MODERNIZATION-PRIVACY RELATIONSHIP AND THE TURNING OF PRIVACY TO PUBLICITY
ON CYBER WORLD**

ABSTRACT

One of the individual fundamental freedoms and rights in the modern societies is that secrecy and the personality of private life. Each person has the rights of keeping the secrecy of private life and asking to save for personal information about his own life. However, this right, which appears and improves its value in the modernization process, has begun to lose its meaning and is infringed in various ways as a result of modernization again. This study was taken up with the aim of betraying how the privacy suffer a change in modernization process, how privacy is threatened by the modern state, capitalist organizations and also especially by individual's own through information technology. With this purpose, modernization and privacy conceptions, also the changing of privacy concept were taken up and finally it was analyzed what are the threats to privacy in modern life.

Keywords: Modernization, Privacy, Information Technologies, Surveillance, Self-Disclosure

1. GİRİŞ (INTRODUCTION)

Mahrem/özel* alan-kamusal alan ayrımı günümüz toplumlarında birçok siyasal ve toplumsal tartışmanın merkezinde yer almaktadır. Bu tartışmalarda ağırlıklı olarak her iki alanın da sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiği, özel hayatın gizliliği ve kutsallığı, özel hayat ihlallerinin hukuksal ve etik boyutları ele alınmakta, özel hayat korunması gereken kutsal bir alan olarak ön plana çıkmaktadır. Ancak ne var ki bugünkü bilişim teknolojilerinin sunduğu olanakların ve toplumsal ilişki biçimlerindeki anlam kaymalarının bir sonucu olarak, özel alan ve kamusal alan tamamen iç içe geçmiş durumdadır. Artık neyin mahrem, neyin kamusal olduğu tamamen anlamını yitirmiş, hem mahrem alan hem de kamusal alan birbiri tarafından ihlal edilmeye ve sömürülmeye başlamıştır.

Modern hayatın vazgeçilmezlerinden olan ve hızla gelişen bilişim teknolojileri, birey ve toplum yaşamı açısından birçok imkân sunmaktadır. Ancak sunduğu imkânların yanı sıra bireysel ve toplumsal birçok soruna da neden olmaktadır. Söz konusu bu teknolojilerin neden olduğu sorunların başında, kişisel gizliliğin ve özel hayatın ihlal edilmesi gelmektedir. Bugün için herkes -toplumsal anlamda önemli bir statüde olsun ya da olmasın- izlenmekten, kayıt altına alınmaktan ve deşifre edilmekten çekinmektedir. Kimse telefonlarının dinlenmediğinden, e-maillerinin okunmadığından, cep telefonu sinyaliyle takip edilmediğinden, herhangi bir yere gizlenmiş bir kamera tarafından izlenmediğinden ya da kişisel bilgilerinin birileri tarafından çeşitli amaçlarla kullanılmadığından emin olamamaktadır. Çalışma ofislerinden, yatak odalarına kadar hemen her yere giren gizli görüntüleme ve kayıt sistemleri tarafından izlenmek, telefon görüşmelerinin dinlenmesi, elde edilen mahrem görüntü ve bilgilerin yine izin alınmaksızın elektronik ortamlarda diğer insanlarla paylaşılması gibi olaylar, üst düzey devlet yöneticilerinden sıradan vatandaşa kadar hemen herkesin korkulu rüyası haline gelmiştir.

Tabii ki mahrem alana yönelik ihlaller her zaman bireyin isteği ve bilgisi dışında gerçekleşmemekte; zaman zaman bireyler de bilerek ve isteyerek bu teknolojiler kanalıyla kendi özel hayatlarını kamusal alana taşımaktadırlar. Kişisel bilgilerin internette yabancılarla paylaşılması, kişisel fotoğraf ve videoların internette dolaşıma sokulması, evlerin yatak odalarına konan webcam'lerle mahrem görüntülerin yayınlanması gibi uygulamalar, kişilerin özel hayatlarını isteyerek diğer insanlarla paylaşmasının en bilinen örneklerindedir.

Buradan hareketle modern hayatta mahrem/özel alanın, bilişim teknolojileri kanalıyla iki yönlü bir tehdit altında olduğu söylenebilir: 1) Gözetim, 2) Kendini ifşa/teşhir.

Özel alan-kamusal alan ayrımının modernleşmenin bir sonucu olduğu, modernleşme sürecinde bireyin değer kazanması ve bireyselleşmenin ön plana çıkmasıyla özel alanın kamusal alan karşısında üstünlük kazandığı ve korunması gereken bir değer olarak kutsandığı; ama bütün bunlara paralel olarak özel alan ihlallerinin de yine modernleşme sürecinde yaygınlaşıp sistematik hale geldiği varsayımından hareketle bu çalışma, modernleşme-mahremiyet ilişkisini ve modern çağda mahrem alanın bilişim teknolojileri kanalıyla nasıl tehdit edildiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bu amaç doğrultusunda öncelikli olarak, özel alan-kamusal alan ayrımının temel dinamiklerini ve özel alan-kamusal alan karşıtlığında yaşanan dönüşümü daha iyi anlamlandırabilmek için öncelikle modernleşme süreci ve modernleşmenin temel argümanları ele alınacak, ardından özel alan-kamusal alan dengesinin modernleşme sürecinde özel alan lehine nasıl değiştiği ve mahremiyet kavramının nasıl bir dönüşüme uğradığı

* Çalışmada, mahrem alan ve özel alan kavramları aynı anlamda kullanılmaktadır.

tartışılacak, son olarak modern bilişim teknolojileri kanalıyla mahremiyete yönelik tehditler güncel örnekler çerçevesinde analiz edilecektir.

2. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ (RESEARCH SIGNIFICANCE)

Bugün bilişim teknolojileri, günlük hayatın hemen her alanına girmiş durumdadır. Sıradan olarak nitelendirilebilecek birçok işte bile bu teknolojilerden yararlanılmaktadır. Ancak çok az kişi, bireyi özgürleştirdiği ve hayatı kolaylaştırdığı düşünülen bu teknolojilerin, kendisini nasıl çevreleyip dar bir alana hapsettiğinin, bu yüzden de özel hayatının nasıl bir tehdit altında olduğunun farkındadır. Bilişim teknolojilerinin kullanımının kişisel mahremiyet konusunda ne tür sonuçlar doğurduğu ya da doğurabileceği konusunda farkındalık yaratmak açısından bu çalışma önemlidir.

Ayrıca bu konuyla ilgili mevcut çalışmalar, ağırlıklı olarak gözetim konusuyla ilgilenmekte, modern devletin hangi yollarla vatandaşlarını gözetim altında tuttuğunu ve kişisel mahremiyet olgusunun gözetimle nasıl bertaraf edildiğini incelemektedir. Ancak bugün gelinen noktada mahremiyet sadece modern devlet ya da kapitalist örgütlenmeler tarafından dışarıdan tehdit edilmemekte; bireyin kendisi de bilerek ve isteyerek bu sürece dahil olmakta ve bireyler bilişim teknolojileri kanalıyla kendilerini milyonlarca insan önünde ifşa ederek özelde kendi mahremiyetlerini, genelde ise toplumda yerleşikleşmiş genel mahremiyet anlayışını ve algısını aşındırmaktadırlar. Bu açıdan çalışma, modern toplumlarda mahremiyete yönelik tehditleri çok yönlü ele alması bakımından da önem taşımaktadır.

3. MODERNLEŞME VE MODERNLİK (MODERNIZATION AND MODERNITY)

Modernleşme kavramı, kimi zaman ortaçağ ve öncesi feodal toplum biçiminden ortaçağ sonrası sanayi toplumuna geçiş sürecini ifade eden tarihsel bir kavram olarak kullanılırken; kimi zaman da bir yaşam biçimi olarak gelenekselin karşısında yer alan yeni, reformist, rasyonel, bilimsel ve teknolojik olana geçişi anlatmak üzere kullanılmaktadır. Aslında eksik yönleri olmakla birlikte her iki kavramsallaştırma biçimi de doğrudur. Modernleşme, tarihsel olarak ortaçağ sonrası sanayi toplumlarına geçişi ifade etmekle birlikte, bu yeni toplum tipine özgü sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal formları da anlatmaktadır. Bu açıdan bakıldığında modernleşme, genel olarak ekonomik anlamda kapitalizme ve endüstriyel gelişime, siyasal bakımdan ulus devlete ve liberal demokrasiye, sosyo-kültürel açıdan bireyciliğe ve seküler bir dünya görüşüne, toplumsal yapının giderek farklılaşmasına ve karmaşıklaşmasına, kentleşmenin artmasına ve bilimsel düşünce tarzının gelişmesine doğru giden bir süreci ifade etmektedir (Yüksel, 2004: 5).

Tarihsel olarak modernleşme süreci, 17. yüzyılda Avrupa'da başlamıştır. Rönesans hareketinin bir sonucu olarak ortaya çıkan modernleşme, düşünsel olarak aydınlanma ideolojisine, siyasal olarak Fransız Devrimi'ne, ekonomik olarak da sanayi devrimi ve kapitalizme dayanmaktadır. Ortaçağ ve öncesindeki döneme ait kilisenin egemenliğindeki dogmatik düşünce sistemine, gelenek ve göreneklere, dini inanışlara dayalı feodal toplum yapısına, prenslerin ve lordların geleneksel otoritesine dayanan yönetim anlayışına karşı başlatılan özgürlükçü ve devrimci bir nitelik taşıyan modernlik, Touraine'a (2004: 23-24) göre, sıkı sıkıya akılcılaştırma fikriyle bağıntılıdır. Modernlik, toplumun merkezindeki Tanrı'nın yerine bilimi koyarak, dinsel inançlara -en iyi olasılıkla- ancak özel yaşam dahilinde yer bırakır. Modern toplumdan söz edebilmek için bilimin teknolojik uygulamalarının olması yeterli değildir. Buna ek olarak entelektüel etkinliğin siyasal propagandalar ya da dinsel inançlardan korunması, yasaların tarafsızlığının kişileri torpile, adam kayırmaya, particiliğe ve yolsuzluklara karşı koruma, kamu ve özel yönetimlerin

kişisel bir iktidarın aracı haline gelmemesi, tıpkı kişisel servetlerle devletin ya da işletmelerin bütçelerinin birbirinden ayrı tutulması gibi özel yaşamla kamu yaşamının da birbirinden ayrılması gerekmektedir.

Berman (1994: 12) modernliğin birçok kaynaktan beslendiğini söylemektedir. Bunlar, fiziksel bilimlerde gerçekleşen büyük keşifler, sanayileşme, kentleşme, demografik alt-üst oluşlar, kitle iletişim sistemleri, ulus-devletler, kitlesel toplumsal hareketler, kapitalist dünya pazarıdır.

Modernlik, temelde birçok açıdan değişimi ifade etmektedir. Marx, söz konusu değişimin, feodal toplumdan kapitalist topluma doğru gerçekleştiğini kabul ederken; Durkheim, mekanik dayanışmaya dayalı basit yapıları topluluklardan organik dayanışmaya dayalı karmaşık toplumlara doğru olduğunu belirtir. Otorite tipleri konusunda karizmatik, geleneksel ve yasal-rasyonel otorite şeklinde üçlü bir ayırım yapan Weber, geleneksel otorite biçiminin egemen olduğu toplum tipinden rasyonel-yasal otorite biçiminin egemen olduğu toplum tipine geçildiğini düşünür. Tönnies ise insan topluluklarının ırk, etnik köken ve kültür bakımından farklılaşmamış bireylerden oluşan kişisel, samimi ve içten ilişkiler üzerine kurulmuş küçük, homojen ve mahrem insan toplulukları olan cemaatlerden, ırk, etnik köken, sosyo-ekonomik statü ve kültür sistemleri bakımından farklılaşmış, geniş, heterojen topluluklar olan cemiyetlere doğru evrimleştiğini söyler (Yüksel, 2004: 6).

Harvey'e (2006: 25) göre terim olarak "modern" daha gerilere giden bir tarihe sahip olsa da, Habermas'ın modernite projesi olarak andığı şey, 18. yüzyılda belirmiştir. Bu proje, Aydınlanma düşünürlerinin "nesnel bilimi, evrensel ahlak ile hukuku ve kendi ayakları üzerinde duran sanatı, kendi iç mantıkları temelinde geliştirme" konusunda gösterdikleri olağanüstü bir düşünsel çabadan ibarettir. Amaç, özgür ve yaratıcı biçimde çalışan çok sayıda bireyin katkıda bulunduğu bir bilgi birikimini, insanlığın özgürleşmesi ve günlük yaşamın zenginleşmesi yolunda kullanmaktır. Doğa üzerinde bilimsel hakimiyet, kaynakların kıtlığından, yoksulluktan ve doğal afetin rastgele darbelerinden kurtuluşu vaat ediyordu. Rasyonel toplumsal örgütlenme biçimlerinin ve rasyonel düşünce tarzlarının gelişmesi, efsanenin, dinin, boş inancın akıldışılığından, iktidarın keyfi kullanımından ve kendi insan doğamızın karanlık yanından kurtuluşu vaat ediyordu. Ancak bu tür bir proje aracılığıyla, bütün insanlığın evrensel, sonsuz ve değişmez nitelikleri ortaya çıkabilirdi.

Modernleşmeyle birlikte Marx'ın deyimiyle "katı olan her şey buharlaşıp havaya karışıyor, kutsal olan her şey dünyevileşiyor ve insanlar nihayet kendi gerçek koşulları ve diğer insanlarla ilişkileriyle yüzleşmeye zorlanıyorlar"dı. (Berman, 1994: 111). Artık 'tanrılar ölmüş' ve Weber'in ifadesiyle dünyanın büyüğü bozulmuştu (disenchantment of the world). Artık geleneğin ve dinin değil, aklın egemenliği söz konusuydu ve bu da ekonomik, siyasi, sosyal, kültürel açıdan akılcılaştırma anlamına geliyordu.

4. MAHREMİYET KAVRAMI VE MODERNLEŞME SÜRECİNDE MAHREMİYETİN DÖNÜŞÜMÜ (PRIVACY CONCEPTION AND SUFFER A CHANGE OF PRIVACY IN MODERNITY PROCESS)

Arapça "haram"dan türeyen mahrem sözcüğü "yakın akrabadan olduğu için nikâh düşmeyen kimse, başkalarına söylenmeyen, gizli olan" gibi anlamlara gelmektedir. Günlük kullanımda ise mahrem sözcüğü gizliliğe, aile hayatına, kadının sahasına, yabancıların bakışlarına yasaklanan şeye ilişkindir (Göle, 2001: 20). Mahremiyet kavramı ise genel olarak kişinin kendisiyle baş başa kalması olarak kabul edilir. Fakat mahremiyet, tek başına olmak veya yalnız kalmaktan, yakınlık duyduğu kimselerle bir grup içinde yaşamaya ve kamusal yaşama katılmaya kadar uzanan çeşitli görünüm alabilir (Yüksel, 2003: 78-79).

Mahrem alan ise, sınırlarını ve kurallarını kişinin kendisinin belirlediği, kendisiyle ya da yine kendisinin belirlediği insanlarla baş başa kaldığı, içerisinde istediği biçimde davrandığı görece dar bir yaşam alanıdır. Bu alanda birey, birçok toplumsal rolden arınmış bir biçimde tüm doğallığıyla varlık göstermektedir.

Mahremiyet kavramı, birçok insan için farklı anlama gelmekte ve sınırları kişiden kişiye değişmektedir. Bu açıdan mahremiyet, zamana, mekâna ya da kişiye göre anlam kazanan bir kavramdır. Örneğin mahrem alan, bazılarında göre aile ya da arkadaş grubunu ifade ederken, bazılarında göre ise kişinin kendisiyle baş başa olduğu, yalnız kaldığı daha dar bir alanı ifade etmektedir. Yaygın olarak bilinenin aksine mahremiyet kavramı sadece mekânsal olarak ev/hane içi ilişkilerle ya da yalnız olunan kapalı alanlarla sınırlı değildir. Örneğin bireyler sokakta yürürken ya da kalabalık bir gruba içinde de kendi mahremiyetlerini korumak isterler. Bu yüzden ki bir kafede yalnız başına oturan birinin masasına izinsizce oturduğunuzda ya da izin almaksızın sokakta yürüyen birinin fotoğrafını çektiğinizde, o kişi bundan rahatsız olacak ve mahrem alanına müdahale ettiğinizi düşünecektir.

Mahremiyet olgusunun kökeni konusunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Alman sosyolog Norbert Elias (2002), kişisel mahremiyet duygusunun ve mahrem alan ihtiyacının doğal bir güdü olmadığını, uygarlık süreci içinde geliştiğini söylemektedir. Elias, mahrem alan-kamusal alan ayrımının ortaya çıkışını insanlığın uygarlaşması yani modernleşmesi sürecine koşut olarak ele alır ve toplumsal hayatın karmaşıklaşmasıyla bireyin bazı doğal ihtiyaçlarını kendi mahrem alanına taşıması arasında neden-sonuç ilişkisi kurar. Elias'ın uygarlaşma teorisine göre, insanoğlunun ilkel ve barbarlık durumundan uygarlık durumuna geçiş sürecinde, farklılaşan ve karmaşıklaşan yeni toplum yapısında tekil bireyin kendi özenetimi devreye girer ve kamusal alanlarda "kendini tutma" alışkanlığı kökleşerek, doğal ihtiyaçlar mahrem alanın duvarları arkasında giderilmeye başlar. Böylece kamusal alan, daha önceki dönemlerde saraya ve aristokrasiye özgü olan kibarlık, doğal güdülerin gizlenmesi gibi davranış biçimlerinin alanı olurken, mahrem alan toplum içinde yapılması ayıp sayılan doğal davranışların alanı haline gelir. Duerr (2004), Elias'ın uygarlaşma teorisini bir mit olarak değerlendirir ve modernleşme sürecinden önce de gerek Batı toplumlarında gerekse ilkel kabile toplumlarında mahremiyetin var olduğunu, mahremiyet olgusunun modernleşmeye özgü bir durum olmadığını ifade eder. Özellikle cinsel dürtüler üzerindeki özenetim mekanizmasının modern dönemin uygar insanıyla bağdaştırılmasına karşı çıkan Duerr, modern insanın atalarıyla hem tarihsel hem de kültürel bağlamda çok şeyi paylaşmaya devam ettiğini savunur.

Doğal bir güdü olarak mahremiyet ihtiyacı, modern öncesi toplumlarda da görülmekle birlikte bugünkü anlamda sosyal bir olgu olarak mahrem alan-kamusal alan ayrımının, modern toplumlarda ortaya çıktığı söylenebilir. Geleneksel toplum yapısından modern topluma geçişle birlikte; bireyden, bireysel özgürlüklerden ve bireyin özel hayat veya mahrem alanından söz edilmeye başlanmış ve özel yaşam-kamusal yaşam ayrımı belirginlik kazanmıştır. Modern endüstriyel toplumların ortaya çıkmasıyla; giderek artan kentleşme, şehir hayatının anonimliği, çalışma ve yaşama alanlarındaki hareketlilik, dinsel otoritelerin ve değerlerin bireyler üzerinde etkilerinin zayıflaması, çekirdek aileler halinde kendine ait evlerde oturma gibi faktörler, bireyler için eskiye göre kıyaslanamayacak ölçüde, fiziksel ve psikolojik mahremiyet konumları yaratmıştır (Yüksel, 2003: 106).

Lewis Mumford, 17. yüzyılda uşakların hala efendileriyle aynı odalarda yattığını, bütün odaların birbirine açıldığını ve birbirine benzediğini ifade etmektedir. Bu dönemde henüz evlerin odalarının

birbirinden kesin sınırlarla ayrılmış, özel işlevleri yoktur; yemek orada yenir, orada uyunur, orada çalışılır, misafirler orada kabul edilir, orada eğlenilir. Henüz özel hayat ile yabancılarla paylaşılan hayatlar, birbirine geçişi olmayan ayrı alanlara dönüşmemiş, ayrı odalarla sınırlandırılmamıştır. Bundan yüzyıl sonra yani 18. yüzyılda ise artık ev içindeki mekânlar birbirinden ayrışır. Daha dar bir alanda kurulan çok odalı evlerde odalar tıpkı bir sokağa dizilen evler gibi bir koridora dizilmeye, birbirine değil de bir koridora açılmaya başlar. Burjuva ailesinin mahremiyeti, misafirlerin önceden haber vererek misafirliğe gitmelerini, hizmetçilerin zille çağrılıyor olmasını gerektirir. Uşak sofradan, çocuk anne ve babanın yatak odasından kovulmuştur. Ailenin, ahlaki ve toplumsal anlamlarının dışında özel ve manevi bir anlam kazanması da aynı dönemin ürünüdür (Gürbilek, 1993: 58).

Gürbilek'e (1993: 56-57) göre özel alan ve kamusal alan arasındaki ayrımın, şehir hayatının bir sonucu olduğu söylenebilir ve bu bölünmenin tarihi çok eskilere götürülebilir. Eski Yunan'da da ev ve şehir hayatı modern zamanlardaki gibi birbirinden ayrılmıştır. Şehrin ve politikanın alanı olan *polis* ile evin ve ailenin alanı olan *oikos* arasına bir sınır çizilmiştir. Eski Roma'da da benzer bir şekilde *res publica* ve *res privata* farklı alanları ifade etmektedir. Ama bu bölünmenin anlamı, modern anlamdaki özel alan-kamusal alan bölünmesinin anlamından çok farklıdır. Modern insan, özel alanı daha doğal, daha zengin, kendi kontrolündeki özgürlükler alanı, ayrıcalıklı bir alan olarak görürken, kamusal alanı zorunluluklar ve görevler alanı olarak görmeye yatkındır. Oysa Eski Yunan'da ve Eski Roma'da özel alan zorunlulukların, mahrum bırakılmışlığın alanı iken, kamusal alan özgürlükler alanıdır. Bu açıdan özel alanın temsilcileri özgürlükten mahrum bırakılmış kadın, köle ve çocuklar, kamusal alanın temsilcileri ise özgür erkeklerdir.

Richard Sennett de özel alan-kamusal alan ayrımını modernleşme sürecinin bir sonucu olarak ele alır. Geleneksel toplumsal tabakaların çözülmeye başladığı; sınıflar arasındaki ayrımın azaldığı ve geçirgenliğin arttığı 18. yüzyıl, kamusal alanın da geliştiği ve gerçek bir kamusal alanın ortaya çıktığı bir dönem olmuştur. Şehirler büyüdükçe krallıkların doğrudan denetimlerinden bağımsız, çeşitli sosyallik ağları gelişmeye başlamıştır. Bu dönemde, şehirler içinde devasa parklar yapılmaya başlanmış; sokakları gezintiye çıkan yayalara uygun hale getirmeye yönelik ilk çabalar bu dönemde gösterilmiştir. Yine bu dönemde kahvehaneler, ardından kafe ve hanlar sosyal merkezlere dönüşmüş; tiyatro ve opera salonları eskiden olduğu gibi yalnızca aristokratların gittiği yerler olmaktan çıkmış, buraların kapıları geniş bir kamu kesimine açılmıştır. Kentin nimetleri dar bir elit kesimden geniş bir toplumsal yelpazeye doğru açılmıştır; öyle ki bu dönemde emekçi sınıflar bile kendi bahçelerinde gezinti yapmak ya da tiyatrodan bir gece resepsiyonu vermek, eskiden sadece elit kesime ayrılmış bir alan olan parklarda gezinti yapmak gibi sosyal adetleri benimsemeye başlamışlardır (Sennett, 2002: 34). Ancak 19. yüzyılda yaşanan sosyal ve ekonomik değişimler sonucunda, 18. yüzyılda bu şekilde kurulan özel alan-kamusal alan dengesi bozulmuştur. Sennett'e göre (2002) bu değişimin temelinde, kapitalizmin toplumlarda yarattığı sarsıntı yatmaktadır. 19. yüzyılda kapitalizm ve sekülerleşme, kamusal yaşam ve özel yaşam arasındaki dengeyi özel yaşamdan yana bozmuş; bu süreçte kamusal yaşam, giderek daha da güçlenen özel yaşam tarafından aşındırılmıştır. Çünkü bireyler, o güne kadar inandıkları ve sığındıkları birçok manevi değeri kaybederken, kaybettiklerinin yerine yenilerini koyma çabası içine girmiştir. Bu noktada "ev", manevi sığınağın dünyevi versiyonu haline gelmiş; güvenliğin coğrafyası kentsel merkezin mabedinden ev içine kaymıştır (Sennett, 1999: 38).

Modern toplumun ekonomik ve sosyal sarsıntıları karşısında bir sığınak olarak işlev görmeye başlayan mahrem alan bu denli değer kazanırken ve kutsanırken, kamusal alanlar da 18. yüzyıldaki canlılığını kaybetmiştir. Kamusal alanlar, artık kamusal tartışmaların yapıldığı, canlı, dolu mekânlar olmaktan çıkmış, sadece geçip gidilen ölü mekânlar haline almıştır. Sokak, kafe, mağaza, tren, otobüs ve metrolar konuşmaktan çok bakışılan yerler haline gelmiştir. Modern şehirde, yabancılar arasındaki sözel bağları korumak güçleştikçe bireylerin etraflarındaki manzaraya bakarken hissedebilecekleri sempati itkileri de geçicileşmiş, canlı fotoğraflara bakan bir saniyelik tepkiler haline gelmiştir (Sennett, 2006: 321). Kamusal alan boşaltılıp terk edildiği oranda da, mahrem ilişkileri temel alan bakış açısının çekim gücü giderek artmıştır.

Ayrıca Sennett (2006), mahremiyetin tarihsel dönüşümünün kentsel tasarımı da dönüştürdüğünü ifade etmektedir. Örneğin, Antik Yunan'da güçlü ve medeni bir kişiliğin işareti olan çıplaklık, teşhir etme ve açığa çıkarma Atina'nın kentsel tasarımına da damgasını vurmuştu. Perikles döneminin en büyük binası olan Parthenon tapınağı, aşağıdaki şehrin her yerinden görülebilir diye bir burnun üzerine yapılmıştı. Şehrin büyük meydanı olan agorada bugünkü özel mülkler gibi girilmesi yasak olan çok az yer vardı. Oysa modernleşme sürecinde mahrem alanın genişlemesi ve kamusal ilişkilerin minimum düzeye inmesiyle, yabancılar için "temassızlık veya dokunma korkusu" toplumsal ilişkilere damgasını vurmuş, modern kentin mimarisi de bu temassızlık olgusuna göre şekillenmiştir. Mesela planlamacılar, otoyolların yerini belirlerken trafiğin akışını çoğunlukla bir yerleşim alanını bir iş bölgesinden tecrit edecek şekilde yönlendirir ya da zengin ve yoksul kesimleri veya farklı etnik bölgeleri ayıracak şekilde yerleşim alanlarının içinden geçirir olmuşlardır. Etrafı çitlerle çevrili, büyük kapılardan girilen ve sıkı koruma altındaki mahalleler/siteler alıcılara "iyi hayat" imgesinin ta kendisi olarak satılmaktadır. Bir zamanlar bir bedenler kitlesi, şehir merkezlerine sıkışık sıklıkla dolmuş olduğu halde, günümüzde kalabalık dağılmıştır. Kalabalık, bir cemaat ya da siyasi güç oluşturma gibi daha karmaşık amaçlarla değil, tüketim amacıyla alışveriş merkezlerinde toplanmaktadır. Modern kalabalıkta diğer insanların fiziksel mevcudiyeti ise tehdit edici bir şey olarak hissedilmeye başlanmıştır.

Bauman da Sennett gibi modern dönemde özel alanın sınırları genişlerken, kamusal alanın yitip gittiğini söylemektedir. Ona göre, kamusalın özeli değil, özelin kamusalı sömürgeleştirilmesi söz konusudur. Ve bireyselleşme denilen şey, artık yüzyıl önceki anlamından ve modern çağın erken zamanlarında, insanların cemaatçi bağımlılık ve pekiştirmeden oluşan sıkıca bağlanmış ağından kurtulup özgürleşmenin çok övüldüğü zamanlarda aktardığı şeyden çok farklı bir anlam taşımaktadır (Bauman, 2005: 62). Modernlik ideolojisi, rasyonel, kendisi için en iyi olanı seçebilen, özgür bireyler tasarlamış ve bu bireyi yüceltip kutsamıştır. Ancak bu gerçekleşmemiş ve modernliğin ilerleyen dönemlerinde, kendi seçimiyle ve iradesiyle bireyselliği seçmiş, özgür birey değil; modernliğin müphemliği içinde mecbur olduğu için bireyselliği seçmiş, kendi özel alanına hapsedilmiş, toplumsal ilişkilerden yalıtılmış, narsist ve yalnız birey modeli gelişmiştir. Modern insan, geçmişteki din, gelenek, cemaat gibi bağlarından koparak özgürleşmiş; ama özgürleşirken de kendini belirsiz ve güvensiz bir ortamın içinde bulmuştur. Daha fazla güvende olma çabası modern bireyi, özel güvenli sitelerde yaşamaya, çok iyi denetlenen iş merkezlerinde çalışmaya, özel güvenlik aygıtlarıyla donatılmış otomobillerle seyahat etmeye yöneltmiş; sokaktaki insan, modern birey için bir "yabancı" ya da "tehdit" haline almıştır. Böylesi bir durum ise modern insanı kendi kabuğuna yani özel alanına çekilmeye daha da çok itmiştir.

Özel-kamu ayırımının temellerini Yunan şehirlerine kadar götürmekle birlikte, yurttaşların her şeyi özgürce tartıştıkları eleştirel bir alan olarak tanımladığı "burjuva kamusalılığı"nın 17. yüzyılda ortaya çıktığını söyleyen Habermas'a göre (2005), 17. yüzyıldan önce orta çağ feodal toplumlarında gerçek bir kamusal alandan bahsedilemez. Bu dönemde özgür ve eleştirel bir kamu yerine, prenslerden, din adamlarından oluşan ve halk adına değil kendi çıkarları adına konuşan temsili bir kamu vardır. Bu temsili kamu 17. ve 18. yüzyıllarda gücünü kaybederken, uzun mesafeli ticaretin gelişmesi, mal ve enformasyonun yerel pazarları aşarak ulus ötesi bir nitelik kazanması sonucunda burjuva kamusu giderek güçlenmiştir. Ancak 19. yüzyıldan itibaren devletle toplumun birbirlerine karşılıklı nüfuz etmeleri ölçüsünde kamusal dönüşüme uğramıştır. Artık devlet, bir taraftan daha önce özel alan içerisinde kabul edilen alanlara müdahale etmeye başlarken (örneğin nüfus planlaması, cinsel sağlık gibi alanlar devlet politikasının konusu haline gelmiştir); diğer taraftan da önceleri yapmakla yükümlü olduğu kamusal bir takım görevleri özel alana devretmiştir. Böylece kamusal alan güçsüzleşirken, mahremiyet alanı da "özel"lik vasfını kaybetmiştir. Aile ekonomisinin yerini bireysel mülkiyete dayanan ekonomik yapılanma alınca, mahrem alanın temsilcisi olan aile ekonomik işlevlerini yitirirken koruyucu işlevlerini ve mahremiyetini de yitirmiş, özel hayat kamusallaşmaya ve aşındırılmaya başlamıştır (Habermas, 2005: 270-280).

5. MAHREMİYETE YÖNELİK MODERN TEHDİTLER: GÖZETİM VE KENDİNİ İFŞA (MODERN THREATS TO PRIVACY: SURVEILLANCE AND SELF-DISCLOSURE)

Modernleşme sürecinde mahrem alan-kamusal alan dengesi böylesi bir değişim gösterirken, bu değişim birtakım çelişkileri de beraberinde getirmiştir. Bir taraftan mahremiyet bu denli yüceltilip kamusalı aşındırılırken, diğer taraftan da modernleşmenin getirdiği yeni iktidar olma biçimleri ve toplumsal düzen idealleri, mahremiyetin de bir o kadar ihlal edilmesine ve yıpratılmasına neden olmuştur. Bir başka deyişle, modernleşme sürecinde, mahremiyetin keşfi ve gelişimi ile mahremiyetin ihlali, paradoksal olarak birbirine paralel bir biçimde gelişmiştir. Çeşitli iktidar odakları tarafından uygulanan gözetim teknikleri ve kendi bireyselliğine hapsolmuş bireyin bir tür "iç dökme" eylemi olarak kamusal alanda kendini ifşası/teşhiri, modern çağda mahremiyete yönelik tehditler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Giddens (2000: 64-65), modernliğin boyutlarını kapitalizm, endüstriyalizm, askeri iktidar ve gözetim olarak sıralamıştır. Giddens'a göre gözetim, modernliğin yükselişiyle ilişkili olan bütün örgütlenme türlerinin, özellikle de karşılıklı gelişimlerinde tarihsel olarak kapitalizmle iç içe geçmiş bulunan ulus-devletin temelidir. Keza ulus-devletlerin gözetim işlemleriyle askeri gücün modern dönemdeki değişen doğası arasında oldukça yakın bağlantılar vardır. Modern devletin şiddet araçları üzerindeki başarılı tekeli, suç hukukuyla ilgili yeni kodların dünyevi bir biçimde korunması ve buna ek olarak, "sapkınliğin" gözetimsel kontrolü üzerine kuruludur.

Lyon da (1997) gözetimi, modernitenin temel bir özelliği olarak nitelendirmektedir. Gözetim, iktidar sorununun bir sonucudur. Modern öncesi geleneksel toplumlarda, kendi devamlılığını fiziksel zora başvurarak sağlayan ve koruyan iktidar, modern toplumlarda tüm vatandaşları sistematik bir biçimde gözetim altına alarak kendisinin ve düzenin devamlılığını sağlamaya başlamıştır. Modern toplumlarda insanlar toplumsal normlara boyun eğen bir nüfus yaratmak için giderek daha fazla gözetlenirler, faaliyetleri belgelenir ve tasnif edilir. "Neler oluyorun" bilgisi, böylece içkin bir şekilde iktidarla ilişkilidir (Lyon, 1997: 44). Yani modern devlette

"bilmek isteyen", gücünü tesis edebilmek için bilgiye ihtiyaç duyan, bildikçe daha da güçlenen bir iktidar söz konusudur.

Tarihsel süreç içinde bakıldığında modern sonrası her dönemde gözetimin var olduğunu söylemek mümkündür. Modern iktidarlar, yurttaşlarını kontrol altında tutabilmek, potansiyel suçluları takip ederek kendisine yönelik olası tehlikeleri önlemek ve muktedir olabilmek için çeşitli gözetim tekniklerine başvurmuştur. Hapishaneler, okullar, çalışma kampları gibi disiplinler kurumlar ile casusluk, jurnallik gibi yöntemler ise geleneksel gözetimin araçları olarak işlev görmüştür.

İngiliz düşünür Jeremy Bentham, 1791'de tasarladığı "panoptikon"la modern devletin geleneksel gözetim biçimini en iyi şekilde karakterize etmiştir. Panoptikonda bina, içindekilerin, doktorlar, işlahevi yöneticileri ya da gardiyanlar tarafından sürekli gözlenmesini sağlayacak biçimde, merkezi bir gözetleme kulesinin çevresinde dairesel olarak yerleştirilmiş kafesler kümesinden oluşur. Buradaki insanlar birbirleriyle konuşamadıkları gibi kendilerinin gözlendiğinin de farkına varamaz; çünkü Bentham merkezi kule için dâhiyane gözetleme pencereleri ve gizli bölmeler tasarlanmıştır (Sennett, 2005: 68). Ne kadar kafes varsa o kadar küçük tiyatro vardır, bu tiyatrolarda her oyuncu tek başınadır, tamamen bireyselleşmiştir ve sürekli görülebilir durumdadır. Görülmeden gözetime olanak veren düzenleme, sürekli görmeye ve hemen tanımaya olanak veren mekânsal birimler oluşturmaktadır. Sonuç olarak, hücre ilkesi tersine döndürülmekte veya daha doğrusu onun üç işlevi -kapatmak, ışıktan yoksun bırakmak ve saklamak- tersyüz edilmektedir; bunlardan yalnızca birincisi korunmakta ve diğer ikisi kaldırılmaktadır. Tam ışık altında olma hali ve bir gözetmenin bakışı, aslında koruyucu olan karanlıktan daha fazla yakalayıcıdır. Görünürlük bir tuzaktır (Foucault, 2006: 295-296). Panoptikon, görünmeyen Tanrı'nın her şeyi biliyor oluşunun dindışı bir paradisini temsil etmektedir (Lyon, 1997: 94). Bu durumda gözetlenenlere, itaatten başka seçenek kalmamakta, gözetleyeninin iktidarı daha da pekişmektedir.

Benzer bir gözetim tekniği, George Orwell'in (1960) "Bindokuzyüzseksendört" adlı distopik romanında karşımıza çıkmaktadır. Orwell, eserinde devletin her şeyi denetim altında tuttuğu ve tek tek bireyleri sürekli gözetlediği, en ufak bir toplumsal muhalefete ve bireyselliğe izin vermediği; düşüncenin, dilin, özel yaşamın, geçmişin, bugünün ve hatta geleceğin bile devlet tarafından denetim altında tutulduğu ve kurgulandığı bir sistemden bahseder. Bu sistemin başında, insanları sürekli gözetleyip baskı ve denetim altında tutan "Big Brother" (Büyük Birader) adında bir lider bulunmaktadır. Romanda, bütün yurttaşların evine konan ve asla kapanmayan, sistemin devamlılığını sağlamak üzere aralıksız propaganda yayını yapan ve aynı zamanda Büyük Birader'in yurttaşları denetim altında tutabilmesini sağlamak amacıyla kamera gibi kaydetme özelliği de bulunan tele ekranlar (telescreen) bulunmaktadır. Hiç kimse, evinin tele ekran tarafından ne zaman kaydedileceğini asla bilemez. Tele ekranların bu özelliği romanda şu sözlerle ifade edilmiştir:

"Telescreen aynı zamanda hem alır, hem yayın yapardı. Winston'un çıkardığı ses çok aşağı perdeden fısıltıyı aşıyorsa, telescreen o sesi yakalardı; ayrıca, madeni levhanın kavradığı görüş alanı içinde kaldıkça kendisi hem görülebilir, hem işitilebilirdi. Şu sıra gözetlenmediğini bilmeye bittabi imkan yoktu. Birini takip için Düşünce Polisi ne kadar zamanda bir yahut hangi usule göre fiş sokardı? Buna dair ancak tahmin yürütülebilirdi. Herkesin devamlı olarak gözetlendiği dahi kabul edilebilirdi. Ama herhalde, takip için diledikleri vakit fiş sokabiliyorlardı. Çıkardığınız her sese kulak misafiri olunuyor, karanlıktaki hareketlerden gayrisi takip ediliyor farz ederek

yaşamak zorunda idiniz, öyle yaşıyordunuz. Bu alışkanlık içgüdü haline gelmişti" (Orwell, 1960: 6-7).

Bugün gelinen noktada, yurttaşların gözetimi, hala modern devletin iktidar teknik ve stratejilerinin başında gelmektedir. Modern devletin ilk dönemlerinden bugüne değişen tek şey, gelişen bilişim teknolojilerinin sunduğu olanaklara paralel olarak, gözetimin çok daha kolay bir hale gelip genişlemesi ve çok daha derine inmesidir. Artık, gerek Bentham'ın panoptikonundan, gerekse Orwell'in tele ekranından çok daha gelişkin ve karmaşık bir gözetim sistemiyle karşı karşıyayız.

20. yüzyılın ikinci yarısından sonra gelişen ve özellikle son 20 yılda, insanlığın hayal gücünü bile zorlayan boyutlara ulaşan bilişim teknolojileriyle, gözetim artık bambaşka bir boyut kazanmıştır. Günümüz dünyasında iktidar, çok daha görünmez patikalara sahiptir. Mimari yapının yerini elektronik mimari almıştır. Hemen her köşe başına konulan kameralardan edinilen görüntü kayıtları, cep telefonlarının yaydığı sinyaller, bilgisayar IP numaraları, e-posta takip sistemleri, uzaya fırlatılan uydular aracılığıyla tüm dünya gözetim altında tutulmaktadır (Toprak ve diğerleri, 2009: 146).

Bilgisayar teknolojileri ve elektronik veri tabanları eğitim, sağlık, tarım, hizmet sektörü gibi çok farklı alanlarda kullanılmakta, bu teknolojiler sayesinde üretim ve hizmette hızın ve verimliliğin artacağı savunulmaktadır. Örneğin ülkemizde 2002 yılında uygulamaya konulan Mernis (Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi) projesi ile bütün Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının nüfus bilgileri tek bir veri tabanına yüklenmiş ve bu veri tabanında tanımlanmak üzere herkese bir kimlik numarası verilmiştir. Ömür boyu kullanılan ve kişiye özgü olan bu numara, daha önce farklı devlet kurumlarında kullanılan sigorta numarası, vergi numarası, ÖSYM numarası gibi farklı numaraların hepsinin yerine kullanılmaya başlanmış ve bugün hemen bütün bürokratik işlemlerde kullanılır hale gelmiştir. Mernis projesinin bir uzantısı olarak başlatılan ve henüz deneme aşamasında olan elektronik kart projesinde ise, her vatandaşa verilecek olan ve temelde bir kimlik kartı niteliği taşıyan kartlarda yer alan bir elektronik çip sayesinde, kişilerin bütün bilgileri bu kartlara yüklenecek ve bu elektronik kartlar nüfus cüzdanı, sağlık kartı, ehliyet, vergi kimlik kartı gibi farklı işlevleri bünyesinde barındıracaktır. Her iki proje de birçok kişi tarafından hayatı kolaylaştıran ve gereksiz bürokratik işlemleri ortadan kaldıran olumlu gelişmeler olarak değerlendirilmektedir. Çünkü artık tek bir numarayla ya da kartla, gerek resmi kurumlarda gerekse internet üzerinden verilen e-devlet uygulamalarında çok kısa bir süre içinde kolaylıkla işlem yapılabilecektir. Ancak bir başka açıdan bakıldığında, bu projeler sayesinde kişilere ait bütün özel bilgilerin merkezileştirilerek vatandaşların aslında nasıl fişlendikleri görülmektedir. Mesela yaptığı her resmi işlemde elektronik kartını kullanan bir kişinin, adres bilgileri, nerede çalıştığı, adli sicil kaydı, varsa hastalıkları, kullandığı ilaçlar, işlem yaptığı gün ve saatlere bakarak hangi gün, saat kaçta, nerede olduğu, vergi borcu olup olmadığı, aldığı trafik cezaları gibi kişisel bilgilerine tek bir veri tabanından ulaşılabilecektir. Böylece her şeyi bilmek isteyen modern devlet, yurttaşların bilgilerini ayrı ayrı kaydedip kağıt dosyalarda arşivlemek ve gerektiğinde buralardan arayıp bulmak zahmetinden kurtularak tek bir tuşla bütün bilgilere ulaşabilecek, kategorilere ayırabilecek ve denetleyebilecektir.

Mark Poster, bu tip elektronik veritabanlarını, panoptikonun siber mekâna taşınmış güncel bir versiyonu olarak ele alır ve bedenlerimizin, şebekeler, veritabanları, enformasyon koridorları içine çekildiğini ileri sürer. Bu yüzden bedenlerimizin deyim yerindeyse enformatik olarak bağlandığı bu enformasyon depolayan yerlerden hiçbiri artık gözlenmekten

kaçabileceğimiz ya da etrafına direniş hattı çekebileceğimiz bir sığınak sağlamamaktadır. Her bir kredi kartı kullanımı ve hemen her bir satın alma eylemiyle çoğalan muazzam miktarlardaki veri, Poster'e göre, bir "süper-panoptikon"la sonuçlanmaktadır (Bauman, 2006: 60).

Bauman (2006: 62) ise, siber mekânı Thomas Mathiesen'in ortaya attığı "synopticon"a benzetir. Panoptikonlarda azınlığın çoğunluğu izlemesi ve gözetilmesi söz konusuysen, synopticonda çoğunluk azınlığı izler ve gözetler. Bauman'a göre panoptik kurumun şartı ve etkileri, uyrukların hareketsizleştirilmesidir; gözetimin amacı kaçışı önlemek ya da en azından özerk, tesadüfî ve düzensiz hareketleri engellemektir. Synopticon ise doğası gereği küreseldir; seyretme eylemi seyredenleri yerelliklerinden koparır; onları, bedensel olarak yerlerinde kalsalar bile en azından tinsel olarak, uzaklığın artık mesele olmadığını siber mekâna taşır. Panoptikon, insanları seyredilebilecekleri bir konuma zorla getirirken, synopticonun baskıya ihtiyacı yoktur, insanları seyretsinler diye ayartır. Kullanıcılarına sınırsız özgürlük ve eğlence vaat eden internet, bu anlamda tam bir synopticondur.

Bugün, tüm dünyada milyarlarca insanın kullandığı internet, günlük hayatın olmazsa olmazları arasında yer almaktadır. Alışverişten haberleşmeye, banka işlemlerinden eğlenceye kadar birçok işlem internet üzerinden gerçekleştirilebilmektedir. Ancak tüm bu işlemler yapılırken bilgisayar ağları üzerinden dolaşan kişisel bilgilerin kimler tarafından görüldüğü, hangi amaçlarla kullanıldığı, başkalarıyla paylaşılıp paylaşılmadığı ise asla tam olarak bilinmemektedir. Evin içinin, dışarıdan gelebilecek taleplere ve baskılara karşı bir sığınak olduğu hayali, günümüzde elektronik cihazların evin içinden dışarı ve dışarıdan içeri, bazen haberimiz bile olmadan veri göndermesiyle alt üst edilmiştir (Lyon, 2006: 37).

İnternetin söz konusu nimetlerinden sınırsızca yararlanmaya çalışırken yaptığımız her hareketi takip eden küçük programlar aracılığıyla gezdiğimiz siteler kaydedilmekte, internetten satın aldığımız ürünler, en çok ziyaret ettiğimiz siteler, ilgilendiğimiz haberler ya da izlediğimiz videolar, fotoğraflar kısacası bilgisayarda yaptığımız her hareket sürekli takip edilerek kayıt altına alınmaktadır. Söz konusu bu programlar, hacker denilen kötü amaçlı bilgisayar korsanları tarafından yazılabildiği gibi, ticari amaçlarla özel şirketler tarafından da üretilebilmektedir. Söz konusu online takip, o kadar vahim bir noktadadır ki telifini ödeyip yasal olarak satın aldığımız birçok yazılımda bulunan ve arka kapı (backdoor) olarak adlandırılan pasif giriş sistemleri sayesinde program üreticileri ya da program üreticisinin istediği kişi ve gruplar, bilgisayarımıza istedikleri zaman girebilmekte, bilgilerimize ulaşabilmekte hatta istediklerini değiştirerek kendisine bir kopya alabilmektedir. Bütün bunlar olurken internette arkadaşlarıyla görüşen ya da alışveriş yapan ve bunu yaparken de bilgisayar başında yalnız olduğunu düşünen sıradan bir internet kullanıcısı ise, yaptığı her işlemin ve verdiği her bilginin, ulusal ve uluslararası denetim güçlerince görüldüğünün farkında bile değildir.

Günümüz gözetim toplumunun bir başka özelliği de, erken dönem modern devlet modelindekinden farklı olarak, gözetimin sadece devlet tarafından yurttaşlarını kontrol etmek amacıyla değil, farklı kurumlar tarafından da özellikle ticari amaçlı gerçekleştiriliyor olmasıdır. Artık gözetimin olgusunun içine tüketim kültürü de girmiş, sadece yurttaşların değil, tüketim alışkanlıklarının belirlenmesi için tüketicilerin gözetilmesi de son derece önemli hale gelmiştir. Devletin dışında özel şirketler de müşteri profillerini belirlemek, müşteri portföyünü artırmak/değiştirmek/takas etmek için bu tür yöntemlere başvurmaktadırlar. Şirketler arası portföy takasları ile müşteri olarak bizim hakkımızda elde

edilen tüm bilgiler (iletişim bilgileri başta olmak üzere alışveriş için gittiğimiz mağazalarda doldurduğumuz anket formlarına kadar) bir meta gibi ticari şirketlere satılmakta ya da takas edilmekte ve birer reklam mecrasına dönüştürülmektedir. Hayatımızda hiç alışveriş yapmadığınız bir firmadan gelen indirim mailleri ya da SMS'ler bunun en açık kanıtlarından biridir. Ayrıca sadece siber mekânda değil, gündelik hayatın her anında ve her mekânında "Büyük Birader" tarafından gözetlenmekteyiz. Güvenlik gerekçesiyle yerleştirilen kameralar sayesinde cadde ve sokaklarda, alışveriş merkezlerinde, mağazalarda, işyerlerinde hatta oturduğumuz apartmanda bile izleniyoruz. Yani her an, nereye yerleştirildiğini bile bilmediğimiz bir güvenlik kamerasının görüş alanı içerisinde olabiliriz ve her an izleniyor olma fikri, bizleri her an kontrollü davranmaya iter. Lyon (1997: 89), bunu "saptanamayan gözetim modeli" olarak tanımlar ve ona göre, saptanamayan gözetim, belirsizlik sayesinde gözetlenenleri bağımlı kılar. Uygun davranırız, çünkü "onların" bizi ne zaman izlediklerini bilemeyiz.

Kameralar sayesinde devlet, yurttaşların kurallara ve yasalara uyup uymadığının; işveren, çalışanlarının iş yapıp yapmadığının ya da mağaza sahibi müşterisinin herhangi bir şey çalıp çalmadığının bilgisine ulaşır. Sürekli izlendiğini düşünen yurttaş, itaatsizlikten ve suç işlemekten; çalışan, işten kaytarmaktan, müşteri ise çalmaktan vazgeçer. Bu açıdan bakıldığında, gözetim, daha en başında gözetlenenleri "potansiyel suçlu" olarak tanımlar, bu yolla olası bir suçun önüne geçilmeye çalışılır.

Modern hayatta mahremiyet sadece gözetim yoluyla ihlal edilmemektedir. İhlalin bir başka biçimi ve belki de en ilginç olanı, bireyin kendini ifşası yani bilerek ve isteyerek kendini teşhir etmesidir. Bugün gelinen noktada bireylerin gözetlenmekten haz duymaya evrilmesi söz konusudur. Toplumsal kaygı, artık gözetlenmek değil, göz önünde bulunamamak yönündedir. Görünürlüklerini, erişilebilirliklerini artıran teknolojik araçlara büyük bir istek ve arzu ile yönelen, her an, her yerde görünür olmak kaygısı taşıyan bireylerin toplamı anlamında bir teşhir toplumundan söz etmek artık hiç de abartı sayılmamaktadır (Toprak ve diğerleri, 2009: 152). Artık hem gözetleyen, hem gözetlenen, gözetlendiğini bilen, bunu talep eden ve bundan zevk alan, bu açıdan bakıldığında bir anlamda iktidara teslim olan birey ile karşı karşıyayız. İnternetin ilk yıllarında gerçek kimliğini gizleyip rumuz ve sahte kimliklerle bir tür maske takarak, sanal dünyanın anonimliği içinde gezinen birey, bugün sanal dünyanın gerçek(!) kamusal alanlarında bizzat kendi kimliğiyle var olmaktadır. Özellikle son yıllarda popüler olan Facebook, Twitter, Myspace, Windows Live Spaces gibi paylaşım sitelerinde kullanıcılar, gerçek isimleriyle siteye üye olarak, fotoğraf, yaş, cinsiyet, eğitim durumu, meslek, adres, telefon, medeni durum, ilgi alanları gibi kişisel bilgilerini diğer kullanıcılarla paylaşmaktadır. Çünkü bu tür sanal kamusal alanlarda kişinin gerçek bilgilerini paylaşması esastır; bu sayede kullanıcıların, görünürlülüğü ve bilinirliliği sağlanmakta, çevrimdışı hayatta kurulan toplumsal ilişkiler çevrimiçi hayatta da karşılığını bulmakta ya da çevrimiçi ortamda kurulan yeni toplumsal ilişkiler çevrimdışı ortama da aktarılmaktadır. Histerik bir şekilde sosyalleşmek isteyen birey, bunu gerçek sosyal ortamlarda değil, sanal sosyal ortamlarda gerçekleştirmeyi tercih etmektedir. Anlık duygu ve düşünce paylaşımı, kullanıcı pozisyonuna (diğer kullanıcıların duygu ve düşüncelerine) yorum yapma, karşılıklı (sanal) hediyeler gönderme, müzik, resim, video ve fotoğraf paylaşımının yanı sıra gerçek sosyal ilişkilerin benzeri ilişkiler de yine bu sanal ortamlarda kurulabilmektedir. Örneğin bu tür paylaşım sitelerinde oynadığımız bir oyunda canlandırdığımız karakterin maceralarında, online arkadaşlarımızı yanımıza yardımcı olarak atayabilir ya da sanal alemde kurduğumuz bir çiftlik evinin yanına sanal arkadaşımızın komşumuz olarak taşınmasını sağlayarak sanal ortamda komşuluk ilişkisi kurabilir, birlikte futboldan moda kadar çok farklı konularda karşılıklı

etkileşime girebiliriz. Son yıllarda Türkiye’de en popüler kullanıma sahip sosyal paylaşım ağı olan Facebook’la ilgili yapılan bir araştırmanın (Toprak ve diğerleri, 2009) sonuçları, sanal ortamda kurulan mahremiyet-kamusal ilişkiyi anlamak açısından son derece ilginçtir. Araştırmada Facebook kullanıcılarına “Facebook’ta gözetlendiklerini bilip bilmedikleri” sorulmuş, ankete katılan 37 kullanıcının %60’ı “evet”, %32’si “hayır”, %8’i ise “umurumda değil” cevabını vermiştir (Toprak ve diğerleri, 2009: 166). “Evet” cevabını verenlerle “umurumda değil” cevabını verenleri bir arada ele alırsak, bu sonuca göre kullanıcıların %68’i gözetlendiğinin farkında ya da farkında değilse bile bu durumu önemsemiyor ve gözetlendiğini bile bile Facebook’ta kişisel bilgilerini paylaşıyor. “Facebook’un denetlenmesini isteyip istemedikleri” sorusuna ise katılımcıların %35’i “hayır”, %27’si “evet”, %16’si “olabilir”, %11’i “zaten denetleniyor”, %8’i “bilmiyorum/fikrim yok”, %3’ü ise “Facebook’un kendisi zaten denetim mekanizması” şeklinde cevap vermiştir (Toprak ve diğerleri, 2009: 167). Katılımcıların %35’i yani sadece üçte birlik kısmı denetimi istemediğini söylerken, “evet”, “olabilir”, “zaten denetleniyor”, “Facebook’un kendisi zaten denetim mekanizması” gibi cevapları veren %57’lik büyük bir kısım, Facebook’ta denetleniyor olmalarını öyle ya da böyle onaylamış oluyor.

Benzer bir şekilde yine Facebook kullanıcılarının mahremiyet algıları üzerine yapılmış bir başka araştırmanın (Güven ve Kovanlıkaya, 2008) sonuçlarına göre, ankete katılan 280 kullanıcının %50,7’si kişisel bilgilerinin başkaları tarafından görüntülenmesinden ya da okunmasından rahatsızlık duymadığını söylerken, %49,3’ü rahatsızlık duyduğunu ifade etmiştir. Kullanıcıların %58,2’si, tanımadıkları insanların profiline bakmaktadır. %41,8’i ise gözlemci olduğunu kabul etmektedir. Ayrıca kullanıcıların %85,4’ü Facebook’un kullanıcı sözleşmesini, %86,1’i ise gizlilik sözleşmesini okumadan siteye üye olmuştur. Bu sonuca göre, kullanıcılar siteye koydukları kişisel bilgilerle kendi mahremiyetleri arasında bir ilişki olduğunu düşünmemekte, bu yüzden de bu sözleşmeleri okumaya gerek görmemektedirler (Güven ve Kovanlıkaya, 2008: 491-493). Araştırma sonuçları genel olarak, kullanıcıların kişisel bilgilerini ve diğer aktivitelerini Facebook’ta diğer insanlarla paylaşmaktan herhangi bir rahatsızlık duymadıklarını ortaya koymuştur. Ayrıca kullanıcılar kendi izinleri olmadan kişisel bilgilerinin başkaları tarafından kullanılabilir olması gerçeğinin de farkındadır. Kullanıcılar, kendi fotoğraflarının kopyalanıp başka arkadaşlık sitelerinde yayınlanabileceğinin farkında olmalarına karşın, “gizleyecek bir şeyleri olmadığı” gerekçesiyle bu durumu kendi mahremiyetleri açısından bir tehdit olarak değerlendirmemektedirler (Güven ve Kovanlıkaya, 2008: 493).

6. SONUÇ (CONCLUSION)

Modernleşmenin en temel özelliklerinden biri kuşkusuz bireyi merkez alan ve bireye değer atfeden bir bakış açısının egemen olması, bireyselleşmenin övülmesi ve bunun özgürleşmeyi beraberinde getireceği düşüncesidir. Bu nedendir ki modernleşme sürecinde, bireye özgü özel alan hiç olmadığı kadar değer kazanmış, her bireyin kendi mahrem alanını yaratma ve onu kamusal tehditlerden koruma hakkı, temel insan hak ve özgürlüklerinden biri olarak hemen hemen bütün modern hukuk metinlerinde yerini almıştır. Sadece hukuki anlamda değil günlük yaşam pratiklerinde de özel yaşam alanları giderek genişlemiş ve bireylerin özel yaşamlarına saygı gösterilmesi konusunda toplumsal bir konsensüs oluşmuştur. Bireyselleşme arttıkça ve bireyin kendini özel yaşam alanlarında daha iyi ifade edebileceği, gerçek ve samimi ilişkilerin ancak bu ortamlarda gelişebileceği düşüncesi yaygınlaştıkça, kamusal yaşam da eski zenginliğini kaybetmiş, kamusal alanlar sosyal ve siyasal paylaşım alanları olmaktan

çıkarak sadece geçip gidilen ve belli amaçlar doğrultusunda geçici sürelerde yabancılarla bir araya gelinen mekânlar halini almıştır.

Kişisel gizliliğin ve özel hayatın bu kadar değer kazandığı bir ortamda, gerek toplumun gerekse kamusal otoritelerin bireyin mahremiyetine saygı göstermesi ve özel hayatın gizliliğinin çeşitli biçimlerde garanti altına alınması beklenmektedir. Oysa beklenen gerçekleşmemiş, bireyselleşme yoluyla özgürleşme vaat eden modernleşme doğası gereği, atomize olmuş tek tek bireyleri daha çok gözetlenebilir ve denetlenebilir hale getirmiştir. Modern hayatın ayrılmaz bir parçası olan bilişim teknolojileri ise bunun için en uygun ortamı hazırlamış, gözetim ve denetim noktasında modern devlete ve kapitalist iktidar odaklarına sayısız olanak sunmuştur. Ayrıca kendi bireyselliğinden ve hapsedildiği özel alandan çıkmak isteyen birey de yine bilişim teknolojileri aracılığıyla kendini kamusal alanlarda ifşa ederek bu sürece gönüllü olarak katılmaya başlamıştır.

Bugün artık, Sennett ve Bauman gibi modernleşme üzerine yazan toplumbilimcilerin söylediği gibi özel alandan kamusal alana yönelik tehdit niteliğinde tek taraflı bir aşındırma ve sömürü söz konusu değildir. Özel-kamusal alan arasındaki keskin sınırların ortadan kalktığı ve her şeyin iç içe geçtiği günümüzde, gözetim teknikleriyle mahrem olan kamusal olan tarafından tehdit edilirken, diğer taraftan kendini ifşa ve teşhirle kamusal alan mahrem alan tarafından işgal edilmektedir. Bilgisayar dolaylı iletişim esas olduğu modern toplumlarda mahremiyet olgusu, gözetim, teşhircilik ve röntgencilik sarmalında anlamını yitirmiş durumdadır. Güvenlik ve kamu yararı gerekçeleriyle hayatımızın her anı, birileri tarafından gözetleniyor ve kayıt altına alınıyor. Bundan 10 yıl öncesine kadar mahremiyet sınırları içerisinde değerlendirilen şeyler ise, bugün "sosyal olmanın" ve "şeffaflığın" bir parçası olarak görülüyor. Evin en mahrem alanlarında çekilen fotoğraflar, videolar sosyal paylaşım siteleri ve video paylaşım siteleri aracılığıyla milyonlarca insanla paylaşılabilir, sıradan bir insan akıl almaz bir hızla herkesin tanıdığı biri haline gelebiliyor. İnternet üzerinden sürekli gözetleniyor olmak hemen herkes tarafından biliniyor olmasına karşın, bu durum internet kullanıcılarının tüm açıklığıyla kendini ifşa etmesine engel teşkil etmiyor. Tam tersine bundan zevk alıyor ve herkes tarafından izleniyor olma fikri bireyi, daha fazla teşhire kışkırtıyor.

KAYNAKLAR (REFERENCES)

1. Bauman, Z., (2005). Bireyselleşmiş Toplum. (Y. Alagon, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
2. Bauman, Z., (2006). Küreselleşme, Toplumsal Sonuçları. (A. Yılmaz, Çev.). (2. bs.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
3. Berman, M., (1994). Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor. (Ü. Altuğ, B. Peker, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
4. Duerr, H. P., (2004). Mahremiyet-Uygarlaşma Sürecinin Miti 2. (M. Tüzel, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
5. Elias, N., (2002). Uygarlık Süreci. (E. Özbek, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
6. Foucault, M., (2006). Hapishanenin Doğuşu, Gözetim Altında Tutmak ve Cezalandırmak. (M. A. Kılıçbay, Çev.). (3. bs.). Ankara: İmge Kitabevi.
7. Giddens, A., (2000). Modernliğin Sonuçları. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
8. Göle, N., (2001). Modern Mahrem. (7. Bs), İstanbul: Metis Yayınları.
9. Gürbilek, N., (1993). Vitrinde Yaşamak. (2. Bs.). İstanbul: Metis Yayınları.

10. Güven, S.K., Kovanlıkaya, Ç., Postmodern Rear Window: Facebook, http://cim.anadolu.edu.tr/pdf/2008/2008_481-496.pdf, Erişim: 19.02.2010.
11. Habermas, J., (2005). Kamusalın Yapısal Dönüşümü. (T. Bora, M. Sancar, Çev.). (6. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.
12. Harvey, D., (2006). Postmodernliğin Durumu. (S. Savran, Çev.). (4. bs.). İstanbul: Metis Yayınları.
13. Lyon, D., (1997). Elektronik Göz, Gözetim Toplumunun Yükselişi. (D. Hattaoğlu, Çev.). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
14. Lyon, D. (2006). Gözetlenen Toplum, Günlük Hayatı Kontrol Etmek. (G. Soykan, Çev.). İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
15. Orwell, G., (1960). Bin Dokuz Yüz Seksen Dört. (H. Derin, Çev.). Ankara: Maarif Basımevi.
16. Sennett, R., (1999). Gözün Vicdanı, Kentin Tasarımı ve Toplumsal Yaşam. (S. Sertabiboğlu, C. Kurultay, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
17. Sennett, R., (2002). Kamusal İnsanın Çöküşü. (S. Durak, A. Yılmaz, Çev.). (2. bs.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
18. Sennett, R., (2005). Otorite. (K. Durand, Çev.). (2. bs.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
19. Sennett, R., (2006). Ten ve Taş, Batı Uygarlığında Beden ve Şehir. (T. Birkan, Çev.). (2. bs.). İstanbul: Metis Yayınları.
20. Toprak, A., Yıldırım, A., Aygül, E., Binark, M., Börekçi, S., Çomu, T., (2009). Toplumsal Paylaşım Ağı Facebook: Görülüyorum Öyleyse Varım, İstanbul: Kalkedon Yayınları.
21. Touraine, A., (2004). Modernliğin Eleştirisi. (H. Tufan, Çev.). (5. bs.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
22. Yüksel, M., (2003). Modernleşme ve Mahremiyet. Kültür ve İletişim Dergisi, 6(1), ss. 75-108.
23. Yüksel, M., (2004). Modernite Postmodernite ve Hukuk. (2. bs.). Ankara: Siyasal Kitabevi.